

ПОБУДОВА СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ КРУГООБІГУ КАПІТАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Т.Г. Каміньська, кандидат економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто механізм побудови систем контролю кругообігу капіталу на підприємствах. Визначено основні принципи побудови систем контролю. Узагальнено методи і способи контролю кругообігу капіталу.

Постановка проблеми. Загальна величина капіталу підприємства, який постійно обертається, є динамічною величиною і змінюється під впливом різних внутрішньовиробничих (обсяги виробництва продукції, її собівартість тощо) та зовнішніх (попит та ринкові ціни на продукцію підприємства, податкова політика держави та ін.) чинників. Тому, оскільки капітал є джерелом формування активів підприємства, а кругообіг – джерелом збільшення обсягів активів та формування прибутку, його зміни не повинні бути стихійними, а мають чітко регулюватися в процесі системного управління діяльністю підприємства. Разом з тим, ефективне управління капіталом неможливе без ґрунтовного контролю за змінами його величини та структури.

З цією метою науковці розробили узагальнену систему здійснення контрольних процедур. Поряд з тим, подальшої деталізації та розвитку потребують такі контрольні процедури, які враховували б особливості окремих складових капіталу та специфіку його кругообігу на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Капітал як об'єкт контролю досліджувало багато науковців: С.В. Бардаш [1], Т.А. Бутинцев [4], І.О. Бланк [3], Н.Г. Вигонська [5], Л.В. Дікань [9], Р.О. Костирко [6], Є.В. Мух [7], А.Б. Пелько [8], О.Є. Попов [11], однак у їхніх працях контроль розглянуто як функцію управління загалом, контроль капіталу, контроль економічного потенціалу підприємства, а не безпосередньо кругообіг капіталу. Інші автори, зокрема І.Р. Полющук [10] та М.О. Белоусов [2], розглядають контрольні процедури лише щодо формування власного капіталу підприємства.

В сучасних умовах розвитку бізнесу актуальним завданням стає підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання за допомогою формування комплексного організаційно-методичного механізму внутрішнього контролю кругообігу капіталу та відповідного його інструментарію. Варто відзначити недостатнє організаційне та методичне забезпечення внутрішнього контролю кругообігу капіталу, що виявля-

ється у системності викладення необхідних аспектів організації контролю, відсутності пояснень щодо застосування тих або інших прийомів та процедур при вивченні та оцінці системи бухгалтерського обліку, відсутності порядку узгодження даних різних джерел інформації. Необхідність приведення у дію всіх важелів організаційного механізму внутрішнього контролю кругообігу капіталу у відповідність до вимог сучасної теорії та практики, відсутність методичних питань його здійснення, свідчать про актуальність та практичну значимість даної проблеми.

Метою даної роботи є обґрунтування механізмів контролю та контрольних процедур щодо кругообігу капіталу.

Вклад основного матеріалу. В складі механізмів управління кругообігу капіталу важлива роль відводиться системам і методам його внутрішнього контролю.

Внутрішній контроль кругообігу капіталу являє собою організований підприємством процес перевірки виконання всіх управлінських рішень з метою реалізації розробленої стратегії та намчених показників поточних і оперативних планів.

В останні роки в практиці країн з розвинутою ринковою економікою широкое поширення дістала нова прогресивна комплексна система внутрішнього контролю, яка була розроблена як засіб активного запобігання кризовим ситуаціям. Принципом цієї концепції, що отримала назву «управління за відхиленнями», є оперативне порівняння основних планових або нормативних і фактичних показників з метою виявлення відхилень між ними та визначення взаємозв'язку і взаємозалежності цих відхилень на підприємстві з метою впливу на ключові фактори нормалізації діяльності. Така система контролю вийшла і в нашу практику.

В загальній системі контролю, що організовується на підприємстві, виділяються один з його центральних блоків – еконо-

мічний контроль, в рамках якого формується блок контролю кругообігу капіталу.

Контроль кругообігу капіталу являє собою систему, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках цієї діяльності підприємства, своєчасне виявлення відхилень її фактичних результатів від очікуваних і прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечують її нормалізацію [3, с. 131].

Система контролю кругообігу капіталу не обмежується здійсненням лише внутрішнього контролю за цим процесом, але є ефективною координуючою системою забезпечення взаємозв'язків між формуванням інформаційної бази, аналізом і плануванням у цій сфері фінансової діяльності підприємства.

Побудова системи контролю на підприємстві в будь-якій функціональній його формі, включаючи і внутрішній контроль кругообігу капіталу, повинна базуватися на певних принципах. У сучасній літературі немає однозначного визначення таких принципів, однак на нашу думку, варто виділити з них наступні:

1. *Сфери функціональності систем контролю на реалізацію розробленої стратегії підприємства.* Економічний контроль має відображати основні пріоритети розвитку підприємства. Це визначає ширше вжиття обмеження контролюваних господарських операцій, аби не відокремити контроль від важливіших стратегічних цілей розвитку підприємства.

2. *Базиснофункціональність контролю.* Він має забезпечувати контроль пріоритетних показників розвитку як по підприємству в цілому, так і в розрізі окремих його центрів відповідальності, передбачати можливість порівняння контрольованих показників формування і використання капіталу з іншими важливими показниками господарської діяльності підприємства.

3. *Орієнтованість контролю на кількісні стандарти.* Ефективність контрольних дій значно зростає, якщо контрольовані об'єкти та стандарти контролю виражені конкретними кількісними показниками. Тобто якісні аспекти, повинні бути наявні в системі кількісних стандартів, – це виключить різні їх тлумачення.

4. *Відповідність методів контролю специфіці методів аналізу та планування.* В процесі організації внутрішнього контролю необхідно орієнтуватися на весь арсенал раніше побудованих систем і методів планування кругообігу капіталу і його аналізу.

5. *Своєчасність операцій контролю.* Головна умова своєчасності контролю полягає в тому, що він має носити характер раннього запобігання кризовому розвитку, тобто усувати поточні відхилення раніше, ніж вони приймуть невідворотний характер.

6. *Певність побудови контролю.* Внутрішній контроль формування і використання капіталу повинен бути побудований з урахуванням можливості пристосування до нових форм і видів здійснення господарської діяльності.

7. *Простота побудови системи контролю.* Складна система контролю формування і використання капіталу може бути незрозумілою чи не підтриманою контролерами, а також вимагатиме значного збільшення потоку інформації для його здійснення.

8. *Економічність контролю.* Обсяг витрат по організації контролю не повинен перевищувати розмір того ефекту (зниження затрат, притоку доходів, збільшення прибутку і т. д.), котрий досягається в процесі його здійснення.

Виходячи із перерахованих принципів контроль кругообігу капіталу під-

приємства будуватися за такими етапами (рис. 1):

1. *Визначення об'єкта контролю.* Це загальна вимога до побудови будь-яких видів контролю на підприємстві. Активи, власний капітал та зобов'язання у процесі здійснення господарської діяльності перебувають у постійному русі, утворюють кругообіг, який складається з трьох господарських процесів:

– процес постачання є першою стадією кругообігу капіталу, на якій гроші перетворюються на предмети праці, що утворюють виробничі запаси. Придбав підприємством предмети праці на цій стадії вже надійшли у сферу виробництва, але ще не беруть безпосередньої участі у виробничому процесі. У процесі постачання об'єктами господарського контролю є витрати на придбання засобів, обсяг їх заготовлення, розрахунки з постачальниками;

– процес виробництва, за якого зі сфери обігу засоби переходять у сферу виробництва. На цій стадії засоби праці, предмети праці та праця, вступивши у взаємодію, створюють готовий продукт, призначений до реалізації. Процес виробництва є найбільш важливим і складним, коли формується собівартість продукції; завершується він оприбуткуванням готової продукції. У процесі виробництва об'єкти господарського контролю – це витрати на виготовлення продукції, наявність і рух готової продукції;

– процес реалізації (збуту) – заключна стадія кругообігу капіталу. На цій стадії готова продукція реалізується споживачем, виникають розрахункові відносини з покупцями. Результатом процесу реалізації є дохід, отриманий від реалізації продукції. За процесом реалізації знову іде процес постачання, виробничий та ін. На стадії реалізації об'єктами господарського контролю є витрати, пов'язані з відангаченням і реалізацією продукції та доходи, отримані підприємством від основної діяльності.

2. *Визначення видів і сфери контролю.* У відповідності з концепцією побудови системи контролю, він ділиться на такі основні види: стратегічний контроль, поточний контроль та оперативний контроль, кожному з яких повинна відповідати визначена його сфера і періодичність здійснення його функцій. У табл. 1 наведено основні характеристики окремих видів контролю кругообігу капіталу на підприємстві.

3. *Формування системи пріоритетів контролюваних показників.* Система показників, які входять до сфери кожного виду контролю кругообігу капіталу, вибудовується за значимістю.

При формуванні системи пріоритетів слід врахувати, що вони можуть носити

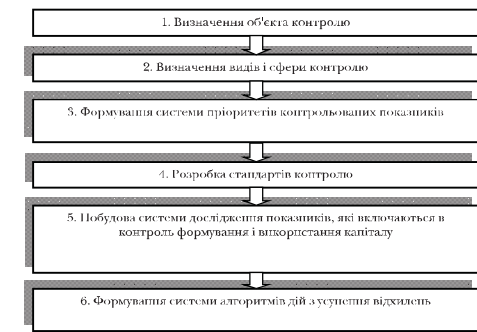

Рис. 1. Зміст і послідовність етапів побудови системи контролю кругообігу капіталу підприємства

Таблиця 1. Характеристика окремих видів контролю кругообігу капіталу підприємства

Види контролю кругообігу капіталу	Основна сфера контролю	Основний контрольний період
1. Стратегічний контроль	Контроль реалізації стратегії кругообігу капіталу та її цілових показників	квартал; рік
2. Поточний контроль	Контроль виконання показників кругообігу капіталу в системі поточних фінансових планів	місяць; квартал
3. Оперативний контроль	Контроль виконання бюджетів з питань кругообігу капіталу	тиждень; декада; місяць

ти різний характер для окремих типів центрів відповідальності, для окремих напрямів господарської діяльності підприємства, для різних аспектів формування і розподілу капіталу. Однак при цьому повинна бути забезпечена як ієрархічна порівнянність усіх контрольованих показників по підприємству в цілому, так і їх порівнянність по окремих напрямках господарської діяльності.

Приклад формування системи пріоритетів показника періоду обігу капіталу, який використовується в операційній діяльності наведено в табл. 2.

4. Розробка системи власних стандартів контролю. Такі стандарти можуть встановлюватися і в абсолютних, і у відносних показниках та носити стабільний чи рухомий характер. Рухомі кількісні стан-

дарті можуть бути використані при контролі показників гнучких бюджетів, для коригування стандартів при зміні облікової ставки, темпів інфляції і т. п.

5. Побудова методології контролю форми власності і використання капіталу. Методологія контролю – це система застосування різноманітних методів, способів і прийомів наукового пізнання (принципів, законів та категорій), а також наука (вчення) про цю систему. Побудова системи дослідження контрольованих показників, пов'язаних із кругообігом капіталу, охоплює основні етапи, наведені на рис. 2.

Методи контролю як науки і її методи практичного вивчення фактів господарського життя складають найважливіший елемент методології контролю. На думку

Таблиця 2. Формування системи пріоритетів контрольованого показника

Пріоритети першого порядку	Пріоритети другого порядку	Пріоритети третього порядку
Загальна сума сформованого капіталу	Сума сформованого власного капіталу	Сума власного капіталу, що формується із внутрішніх джерел
	Сума залученого позичкового капіталу	Сума залученого банківського кредиту
Період обороту капіталу в операційній діяльності	Період обороту операційного основного капіталу	Сума власного капіталу, що залучається із зовнішніх джерел
		Сума залученого товарного (комерційного) кредиту
	Сума позичкового капіталу, залученого з інших джерел	
	Період обігу операційних основних засобів	
	Період обігу операційних оборотних засобів	
	Період обігу запасів сировини, матеріалів і напівфабрикатів	
	Період обігу запасів готової продукції	
Період обороту обігового капіталу	Період обігу дебіторської заборгованості	
	Період обігу трюпових активів	
	Період обігу інших видів оборотного капіталу	

Рис. 2. Етапи побудови системи дослідження контрольованих показників, пов'язаних з кругообігом капіталу

Рис. 3. Класифікація методів господарського контролю [4], [7], [12]

Т.А. Бутинець суттєвих відмінностей між методами дослідження та методами практичного здійснення контролю немає [4, с. 50]. Тому методи контролю кругообігу капіталу можна узагальнити, як показано на рис. 3.

6. Визначення порядку прийняття управлінських рішень з урахуванням відхилень є заключним етапом побудови системи контролю кругообігу капіталу підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Система контролю на підприємстві повинна створювати умови для застосування різних форм контролю і включати систему раціонального розподілу влади і відповідальності (прав та обов'язків, підзвітності), об'єднуючи: структуру управління, яка сприяє обміну інформацією і колегіальності при прийнятті рішень; порядок виявлення конфлікту інтересів керівників або інших посадових осіб і формування про це спостережної ради та учасників товариства; систему внутрішніх стандартів; порядок формування внут-

рішньої інформаційної бази контролю; ефективну систему внутрішнього контролю, зокрема, за формуванням та розподілом фінансових ресурсів; порядок залучення до внутрішнього контролю незалежних зовнішніх аудиторів та експертів.

Виконання процедур узгодження інформації щодо стану та руху капіталу в розрізі виявлених елементів та контрольних точок за допомогою наведених прийомів буде сприяти формуванню виробничої та якісної інформації щодо надійності діючих систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю. Крім того, виділені процедури та етапи спрямовані на підвищення організаційного-методичного та якісного рівня проведення внутрішнього контролю кругообігу капіталу, розробку рекомендацій щодо підвищення ефективності господарювання, а також інтенсифікацію процесу контролю в цілому.

Подальше вивчення системи контролю кругообігу капіталу на підприємствах дозволить суттєво підвищити ефективність процесу управління їх діяльністю.

Література

- Бердш С.В. Контроль діяльності суб'єктів господарювання: гіпотези та версії порушень. Монографія. – К.: Видво КНТЕУ, 2008. – 312 с.
- Белосов М.О. Бухгалтерський облік і контроль руху статутного капіталу. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04. – Харків: Видво ЗНУ, 2011. – 21 с.
- Бланк Н.А. Управление использованием капитала. – К.: Ника-центр, 2000. – 656 с.
- Бутинець Т.А. Развитие науки хозяйственного контроля: Проблемы теории, методологии, практики. Наук. доповідь до дис... д-ра екон. наук: 08.06.04. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 100 с.
- Витовська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація. Монографія. – Житомир: Видво ЖДТУ, 2008. – 332 с.
- Костирко Ю.О. Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта: методологія та організація. Монографія. – Луцьк: Видво СЛУ ім. В. Дала, 2010. – 728 с.
- Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства. Монографія / С.В. Минь, А.Д. Бутно, О.Д. Большакова та ін. / За ред. С.В. Минь. – К.: Видво КНТЕУ, 2005. – 232 с.
- Педью А.В. Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах. – К.: Видво Київського національного університету, 2008. – 325 с.
- Система фінансового контролю в Україні: сучасний стан організації та перспективи розвитку. Монографія / Л.В. Дівань, Ю.О. Полуб, Н.В. Синогіна та ін. / За ред. Л.В. Дівань. – Харків: Видво ХНЕУ, 2010. – 96 с.

- Поліщук І.Р. Бухгалтерський облік і контроль статутного капіталу в товариствах з обмеженою відповідальністю: теорія і методика. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04. – К.: – 2006. – 20 с.
- Розподіл і реалізація корпоративного контролю під час формування капіталу акціонерного товариства. Монографія / О.С. Полов, А.М. Котов, Т.Г. Зайцева. – Харків: ВД "ПНЖЕК", 2009. – 320 с.
- Усан Б.Ф. Контроль і ревізія: підручник. – Вид. 4-ге, перероб. та доп. – К.: Видво "Знання-Прес", 2002. – 253 с.

АННОТАЦІЯ

Камінська Т.Г. Побудова системи контролю кругообігу капіталу в сучасних умовах // Біоресурси і природокористування. – 2012. – 4, № 5-6. – С. 120-127.

В статті розглядається механізм побудови системи контролю кругообігу капіталу на підприємствах. Описано основні принципи побудови системи контролю, об'єднуючи методи контролю кругообігу капіталу.

SUMMARY

T. Kaminska. Bases of control systems construction of capital turnover in modern terms // Biological Resources and Nature Management. – 2012. – 4, № 5-6. – P. 120-127.

In the paper the mechanism of construction of the capital turnover control system at the enterprises is considered. The basic principles of the control systems construction are defined. The methods of capital turnover control are generalized.